

Een rechtvaardige transitie zorgt voor waardig werk en beschermt de planeet

Bert De Wel

'Emploi, Justice, Climat, même combat!' Dit riep een enthousiaste groep Belgische vakbondsvertegenwoordigers – in het Frans, omdat dat gemakkelijker bekt – in de straten van Kopenhagen tijdens de klimaatconferentie in 2009. Met deze vijf woorden gaven de betogers een goede samenvatting van de visie van de vakbonden op de klimaatproblematiek. We erkennen de hoogdringendheid waarmee de opwarming van de aarde moet worden tegengegaan, en we wijzen erop dat die aanpak op een sociaal rechtvaardige manier moet gebeuren. Op een manier die zorgt voor waardige jobs in Noord én in Zuid.

Dit bewustzijn is er niet gekomen zonder slag of stoot. Het is ook nog niet tot in alle geledingen van de vakbond op dezelfde manier doorgedrongen. Men mag niet vergeten dat het ontstaan van de vakbonden rechtstreeks verbonden is met de oorzaak van de klimaatproblematiek, namelijk de industriële revolutie in de 19de eeuw. De vakbonden waren het antwoord op de sociale onrechtvaardigheid bij de start van de industriële revolutie in de 19de eeuw. Dankzij een sterke economische groei (met bijhorende sterke stijging van broeikasgassen) kwam er een einde aan de miserabele levensomstandigheden en konden steeds grotere groepen van de samenleving genieten van de welvaart.

Maar het is duidelijk dat we vandaag op de ecologische grenzen van dit model zijn gestoten. De klimaatproblematiek is hiervan maar één voorbeeld. Ook de uitputting van andere natuurlijk rijkdommen bedreigt het voortbestaan van het leven op onze planeet. Vanuit dezelfde zorg voor goede jobs en sociale rechtvaardigheid – zoals op het einde van de 19de eeuw – willen we ook vandaag meewerken aan een duurzaam economisch model dat een antwoord biedt op de ecologische uitdaging. Deze aanpak noemen we de *rechtvaardige transitie*.

Waarom een transitie?

Het pleidooi voor een transitie wijst op de vaststelling dat we er met ons huidige beleid niet zullen geraken. Een transitieaanpak is niet gestoeld op incrementele of stapsgewijze veranderingen. We hebben meer nodig dan een paar correcties hier en daar op de *business as usual*.

Structurele verandering zijn nodig in verschillende onderdelen van de samenleving. Prioritaire domeinen zijn de energie- en voedselvoorziening, het mobiliteitsstelsel, huisvesting enzovoort. Peter Tom Jones en Vicky De Meyere wijzen erop dat een transitie het resultaat is van de interactie tussen technologische, economische, ecologische en culturele ontwikkelingen.¹ Het spreekt voor zich dat dit niet kan gebeuren van vandaag op morgen. Fundamenteel is het langetermijnperspectief dat daarbij voor ogen gehouden moet worden. De transitieaanpak moet een brug slaan

tussen enerzijds de gigantische uitdagingen waarmee we geconfronteerd worden en anderzijds de traagheid van het beleid dat niet in staat lijkt te zijn om een gepast antwoord te bieden. Anabella Rosenberg, coördinator duurzame ontwikkeling van het Internationaal Vakverbond, geeft de volgende definitie:

‘Today, “Just Transition” can be understood as the conceptual framework in which the labour movement captures the complexities of the transition towards a low-carbon and climate-resilient economy, highlighting public policy needs and aiming to maximize benefits and minimize hardships for workers and their communities in this transformation.’²

Vaak wordt de vraag gesteld of de rechtvaardige transitie niet een heel vaag en onduidelijk begrip is. Het zou in hetzelfde bedje ziek zijn als andere gelijkaardige concepten zoals duurzame ontwikkeling. Is dit een probleem? Het komt erop aan dat het begrip voldoende mobiliserend en inspirerend werkt. Wat Hans Bruyninckx stelt voor duurzame ontwikkeling gaat ongetwijfeld ook op voor de rechtvaardige transitie: ‘Duurzame ontwikkeling krijgt inhoud en betekenis door de sociale praktijken die erdoor ontstaan. Het is een zichzelf-realiserend concept. En omdat sociale praktijken steeds keuzes inhouden wordt ook het debat en de discussie over duurzame ontwikkeling als brede maatschappelijke doelstelling gevoed vanuit de praktijk. Dat is overigens niet zo anders met de concepten die de sociale verandering en strijd van de vorige twee eeuwen kenmerkten, namelijk vrijheid, gelijkheid en sociale rechtvaardigheid. Ook deze concepten leid(d)en bij theoretici en filosofen tot grote debatten over definitie en inhoud, maar hebben uiteindelijk inhoud gekregen door concrete sociale actie, strijd en organisatie.’³

Van discours naar praktijk

Een eerste en belangrijke stap voor de realisatie van de ideeën achter de rechtvaardige transitie is de verankering van het begrip binnen de syndicale beweging. De Canadese vakbondsactivist Brian Kohler was in 1998 een van de eersten die het begrip gebruikten in een vakbondspublicatie. Van bij de start was het doel om te zorgen voor waardige jobs én milieubescherming.⁴

Sinds de eerste vermelding in 1998 zijn er twee belangrijke mijlpalen die wijzen op de internationale inbedding van de rechtvaardige transitieaanpak binnen de vakbonden. Het concept werd naar voor geschoven door het Internationaal Vakverbond (IVV), de internationale koepel van de vakbonden, tijdens het Wereldcongres in Vancouver in 2010:

‘Het Congres engageert zich voor de bevordering van een geïntegreerde aanpak van duurzame ontwikkeling via een rechtvaardige transitie die sociale vooruitgang, milieubescherming en economische behoeften verenigt in een kader van democratische governance, waarbinnen syndicale rechten en andere mensenrechten worden gerespecteerd en gendergelijkheid wordt gerealiseerd.’⁵

Het IVV pleit voor een geïntegreerde aanpak van sociale vooruitgang, milieubescherming en economische thema's. In de resolutie wordt verwezen naar milieubescherming. Er wordt dus breder gekeken dan enkel de klimaatproblematiek. Het is wel

binnen het klimaatbeleid dat op internationaal vlak de eerste belangrijke verwijzing gemaakt wordt naar de rechtvaardige transitie. Tijdens de klimaatconferentie in Cancún (december 2010) werd een belangrijke stap gezet naar de erkenning van de rol en de belangen van werknemers in het klimaatbeleid. Dit gebeurde via een verwijzing naar de rechtvaardige transitie op twee plaatsen in het akkoord van Cancún. In de tekst van de *Ad-hoc working group on Long-Term Cooperative Action (LCA)* wordt verwezen naar de rechtvaardige transitie als belangrijke randvoorwaarde:

'Realizes that addressing climate change requires a paradigm shift towards building a low-carbon society that offers substantial opportunities and ensures continued high growth and sustainable development, based on innovative technologies and more sustainable production and consumption and lifestyles, while ensuring a just transition of the workforce that creates decent work and quality jobs.'

In de tekst over *Economic and social consequences of response measures* wordt deze boodschap nog eens herhaald:

'Recognizing the importance of avoiding or minimising negative impacts of response measures on social and economic sectors, promoting a just transition of the workforce, the creating of decent work and quality jobs in accordance with nationally defined development priorities and strategies and contributing to building new capacity for both production and service-related jobs in all sectors, promoting economic growth and sustainable development.'

Ook het ACV heeft de principes van de rechtvaardige transitie opgenomen in zijn werking. Dit gebeurde onder andere tijdens het nationaal congres in Oostende in oktober 2010. In de krachtlijnen werd een apart hoofdstuk 'De toekomst moet groen' gewijd aan de uitdagingen op het vlak van duurzame ontwikkeling. De inleidende krachtlijn van dit hoofdstuk situeert de rechtvaardige transitie:

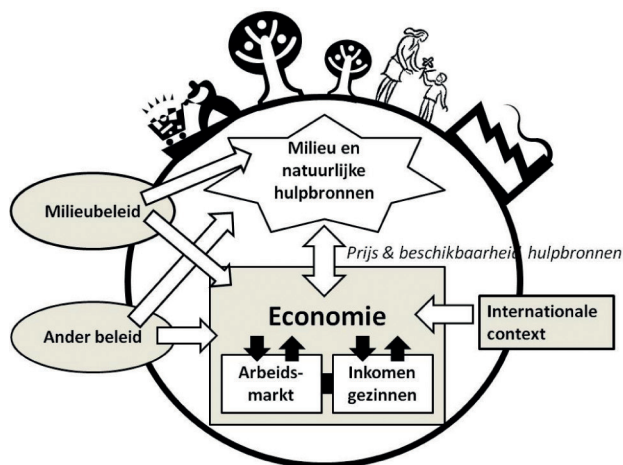
'30. Als vakbeweging ijveren we op alle niveaus mee voor veel ambitieuzere en effectieve maatregelen om de klimaatopwarming terug te dringen (onder de 2° Celsius), om uitputting van de grondstofvoorraden en de natuurlijke rijkdommen te voorkomen en om de milieuvraagstukken op te lossen. Dit alles met het oog op een zware beperking van onze ecologische voetafdruk. Dit is een gedeelde verantwoordelijkheid van overheden, bedrijven en burgers en van alle economische en maatschappelijke sectoren.

Zij het in evenwicht en verstrengeld met onze sociale doelstellingen inzake arbeid en inkomen, met bijzondere aandacht voor duurzame tewerkstelling en een sociaalrechtvaardige transitie.' ⁶

Wat is de impact van milieubeleid op tewerkstelling?

Uit het bovenstaande moet blijken dat het principe van een rechtvaardige transitie alvast intern binnen de vakbonden in belangrijke mate een plaats heeft gekregen. Dit betekent echter niet dat het concept duidelijk afgelijnd en gedefinieerd is en concreet tot in de details aangeeft wat er moet gebeuren. Dit hoeft niet te verwonderen, gezien de complexiteit van het verhaal. Belangrijk hierbij is de link tussen (het beleid inzake) milieubescherming en jobs. Deze link is absoluut niet eenduidig. Onderstaande figuur geeft schematisch aan welke elementen een rol spelen in de verhouding tussen milieu(beleid) en jobcreatie.

Figuur 1: Schematische voorstelling

- **Arbeidsintensiteit van de economie.** Centraal in het schema staat de arbeidsmarkt als onderdeel van de economie. Geen economische activiteit betekent ook geen tewerkstelling. Eén procent economische groei creëert 0,3% groei van de tewerkstelling in Vlaanderen in de periode 1980-2007.⁷ Vlaanderen zit hiermee op het Europees gemiddelde. De hoogste waarden in Vlaanderen zijn te vinden in de dienstensectoren. Een negatieve arbeidsintensiteit is te vinden in de bedrijfstakken landbouw, en in mindere mate in de verwerkende nijverheid en bouw. Hier ging de groei van de toegevoegde waarde gepaard met een daling van de werkgelegenheid. De tewerkstelling die gecreëerd wordt met de economische activiteit is één kant van de medaille. Daarnaast is ook het inkomen dat hiermee gegenereerd wordt van belang. CO₂-heffingen, verhandelbare emissierechten, afvalwaterheffingen, ... hebben een impact op het inkomen van gezinnen. Omgekeerd kunnen milieu- en klimaatgerelateerde subsidies een positief inkomenseffect veroorzaken. Daarenboven kunnen er ook verdelingseffecten optreden indien sommige bevolkingsgroepen zwaarder geraakt of meer bevoordeeld worden dan andere.
- **Milieuvervuiling en de beschikbaarheid van natuurlijke hulpbronnen hebben een impact op de economie en tewerkstelling.** Indien de economische activiteit geen rekening houdt met de schade die veroorzaakt wordt aan het milieu en de uitputting van natuurlijke hulpbronnen – indien de externe effecten op het milieu

niet meegerekend worden – dan hebben milieuvervuilende activiteiten een impact op de tewerkstelling. Steeds vaker genereren milieuvervuiling en schaarser wordende natuurlijke hulpbronnen extra kosten die vervolgens een negatieve impact hebben op de tewerkstelling.

- **Milieubeleid heeft impact op beschikbaarheid milieu en natuurlijke hulpbronnen en heeft een directe impact op de economie.** De impact van het milieubeleid op de tewerkstelling is niet eenduidig. Indien extra kosten opgelegd worden aan de bedrijven kan de impact negatief zijn. Indien de beschikbaarheid van milieu en natuurlijke hulpbronnen gevrijwaard wordt, is de impact positief, zeker op middellange en langere termijn.
- **Ander beleid en internationale context hebben een grote impact.** Uiteindelijk heeft het algemeen economisch en financieel beleid nog steeds een veel grotere impact op het functioneren van de economie dan het milieubeleid. Vaak gaat dit ten koste van de beschikbaarheid van milieu en hulpbronnen. Ten slotte moet het hele plaatje in een globale context geplaatst worden. Goedbedoelde maatregelen om in één regio of land het milieu te beschermen en tewerkstelling te creëren kunnen volledig ondergraven worden door maatregelen of gebeurtenissen in andere landen.

De link tussen (het beleid inzake) milieubescherming en jobs is dus absoluut niet eenduidig. Dit komt onder andere omdat het beleid zelf niet steeds eenduidig is. Tot nu toe is vooral de impact van het klimaatbeleid op de economie en de tewerkstelling bestudeerd. Bela Gagoczi wijst op de grote discrepanties die bestaan tussen *targets, intentions, implementation and reality*.⁸ Er bestaat een groot verschil tussen het aangekondigde klimaatbeleid en de effectief uitgevoerde maatregelen. Het is dan ook niet te verwonderen dat de gerelateerde impact op de tewerkstelling uiterst moeilijk in te schatten is.

In het kader van het VIONA-onderzoeksprogramma hebben Idea-consult en Ecorys onderzocht wat de (mogelijke) gevolgen zijn van het klimaatbeleid voor de Vlaamse arbeidsmarkt.⁹ Onderstaand schema illustreert de belangrijkste verwachte effecten van het klimaatbeleid op het niveau van de hoofdsectoren.

Hoofdsector	Activiteiten
Industriële sector (incl. energiesector)	De energiesector en de energie-intensieve industriële sectoren ondervinden vandaag reeds de impact van het klimaatbeleid. (...) De impact is niet altijd duidelijk voor sectoren die concurreren met landen buiten de EU. De industriële sector wordt via het emissiehandelsstelsel gemotiveerd om haar CO ₂ -emissies te reduceren. Dit kan mede bereikt worden door verder te investeren in energie-efficiëntieverbeteringen, vernieuwde productieprocessen en hernieuwbare energie.

Landbouwsector	Energie- intensieve landbouwbedrijven zullen meer en meer de stap (moeten) zetten naar hernieuwbare energietoepassingen zoals geothermie, warmtekrachtkoppeling waarbij een teveel aan elektriciteit wordt teruggekoppeld aan het net, PV-cellen, etc.
Transportsector	Op Europees niveau zal de luchtvaartsector vanaf 2012 onder de EU Emission Trading Scheme (ETS) vallen en mogelijk de maritieme sector vanaf 2013 . Dit zal, net als voor de industriële sector (dus incl. de energie-sector), een impact hebben op de kostenstructuur van de sector. Voor alle transportsectoren wordt verwacht dat er langzaam maar zeker een omschakeling zal plaatsvinden naar meer biobrandstoffen, zowel eerste als tweede generatie. Hiervoor zijn de nodige R&D investeringen vereist met mogelijke nieuwe tewerkstellingsmogelijkheden tot gevolg. De doelstelling om tegen 2020 10% hernieuwbare energie te gebruiken in de transportsector samen met de verstrenging van de CO2-uitstootnormen voor wagens zijn hier de bepalende maatregelen.
Bouwsector	Door de invoering van de Energy Performance Building Directive (EPBD) is er op het vlak van wetgeving rond energie-efficiëntie heel wat veranderd. Het gaat hier niet alleen over betere isolatie maar ook over duurzame energieconcepten, zoals hoogrendement(HR)-ketels gekoppeld aan zonneboilers, warmtepompen, PV-cellen, micro-WKKs. Ook de maatregelen om duurzaam bouwen bij particulieren en bedrijven te stimuleren, hebben een mogelijk impact.
Afvalverwerkingssector	De recyclage van biomassa en andere materialen zullen, hoewel reeds goed functionerend in Vlaanderen, verder toenemen naarmate de regelgeving, selectie en efficiëntie in hergebruik verder zullen verbeteren.
Diensten en overheidssector	Er wordt voor deze sector(-en) een geringe impact op de kosten verwacht (enkel via stijgende energieprijzen). Mogelijk zullen binnen deze sectoren delen van de energieketen zelfvoorzienend worden via decentrale energieopwekking. De overheid zal haar utiliteitsgebouwen zelf zo duurzaam mogelijk verwarmen en verlichten. Stadsverwarming en andere gezamenlijke duurzame energietoepassingen (bv. grote warmtepompen of geothermie) zijn hiervan voorbeelden. Energieprestatienormen voor de gebouwde omgeving leggen een zekere druk op de overheid maar zijn voorlopig niet verplichtend voor de bestaande gebouwen (tenzij voor belangrijke renovaties).

Samengevat kan gesteld worden dat de impact op de verschillende sectoren afhankelijk is van de mate waarin ze bloot gesteld zijn aan (hoge) energiekosten, internationale concurrentie en of ze al dan niet beschikken over mogelijkheden om zich aan te passen.¹¹ Vaak is de nood om de kosten te reduceren de aandrijver voor veranderingen, bijvoorbeeld stijgende energiekosten. Soms zijn het wijzigingen in voorkeuren op de markt die hier voor zorgen, bijvoorbeeld de vraag naar milieuvriendelijke producten of overheidssubsidies. De impact van het klimaatbeleid heeft dus gevolgen voor zowel de productieprocessen als de producten. De tewerkstellingsimpact weerspiegelt de economische en sectorale impact. In het Employment in Europe 2009-rapport wordt aangegeven dat de meeste onderzoeken wijzen op een veeleer beperkte impact op de totale tewerkstelling. Dit neemt niet weg dat er in bepaalde sectoren wel een aanzienlijke impact kan zijn.

Niet alleen het aantal arbeidsplaatsen maar ook hun kwaliteit is belangrijk

Naast een inschatting van de kwantitatieve impact van klimaatbeleid op de arbeidsmarkt moet er ook gekeken worden naar kwalitatieve aspecten. Zullen de jobs van morgen nog dezelfde zijn indien we een antwoord moeten bieden op de ecologische uitdaging? Een aantal kwalitatieve tewerkstellingseffecten kan aangehaald worden:

De benodigde competenties

Sommige studies wijzen op het belang van creativiteit en innovatie voor de overgang naar een koolstofarme economie. Meestal wordt aangenomen dat er nood is aan hoger opgeleiden en de klassieke wetenschappelijke profielen.¹² Aangezien er al een tekort is aan deze profielen zit er dus waarschijnlijk vandaag al een rem op de overgang naar een koolstofarme economie. Het Europees Centrum voor de Ontwikkeling van de Beroepsopleiding (CEDEFOP) geeft in een recente studie aan dat de meeste vaardigheden voor jobs in de koolstofarme economie reeds aanwezig zijn in bestaande jobs. Een combinatie van algemene vaardigheden (bv. zelfstandig kunnen werken en communiceren) en algemene groene vaardigheden (bv. afvalpreventie en energie en grondstoffen besparen) aangevuld met bestaande specifieke jobgerelateerde vaardigheden is belangrijker voor een koolstofarme economie dan het ontwikkelen van specifieke groene vaardigheden.¹³

De grootste prioriteit moet gaan naar maatregelen in energie-efficiëntie en energiebesparing: deze zijn het meest kostenefficiënt en creëren de meeste jobs. En de hernieuwbare productieketen moet in zijn geheel (onderzoek, opstart, ontwikkeling, commercialisering, opslag, ...) zoveel mogelijk in ons land ontwikkeld worden om de creatie van werkgelegenheid maximaal te benutten.

Dit neemt niet weg dat sommige vaardigheden overbodig zullen worden door de structurele wijzigingen van de arbeidsmarkt met verschuivingen van tewerkstelling tussen en binnen sectoren ten gevolge van de vergroening van de economie. Een mogelijk voorbeeld is de taak van meteropnemer indien er op termijn meer en meer slimme meters ingevoerd zullen worden.

Waarschijnlijk zal er ook vraag komen naar nieuwe specifieke vaardigheden voor specifieke jobs die rechtstreeks verbonden zijn aan de ecologische uitdagingen. Ondersteuning en dienstverlening

voor hernieuwbare energietoepassingen kunnen een voorbeeld zijn. Hoewel het ook hier vaak gaat over bestaande kennis (elektriciën, installateur, ...). Meestal zal het dus gaan over het vergroenen van bestaande vaardigheden ten gevolge van veranderingen in bestaande jobprofielen. Aanleren van energiebesparingstechnieken door bestaande technische profielen is hiervan een voorbeeld.¹⁴

De sociale dimensie van jobs

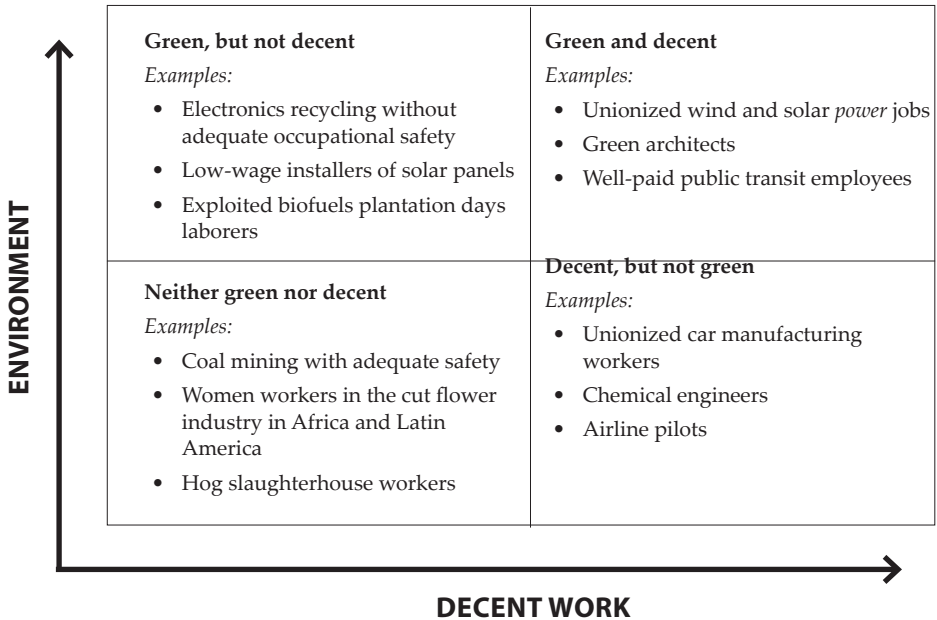
Zullen de nieuwe jobs die gecreëerd worden ten gevolge van de milieu-uitdaging ook bijdragen aan de tewerkstelling van kansengroepen en zorgen voor meer gelijkheid? Er bestaat geen duidelijkheid hierover. Enerzijds kan aangehaald worden dat de creatie van meer groene jobs¹⁵ een kans biedt voor diegenen die voorheen buiten de arbeidsmarkt vielen. Anderzijds kan de toename van het aantal groene jobs de kloof vergroten tussen geschoolde en ongeschoolde arbeid indien er vooral nood is aan hoogopgeleiden. Meer onderzoek is nodig naar de jobgerelateerde sociale verdelingsimpact van de vergroening van de economie.

Sommige studies wijzen er wel al op dat het gros van de groene jobs typisch verwacht wordt in sectoren zoals bouw en industrie waar vrouwen significant ondervertegenwoordigd zijn.¹⁶ De vergroening van de economie zou op deze manier ongewild kunnen bijdragen tot het uitsluiten van vrouwelijke arbeidskrachten. Ook dit aspect moet grondig opgevolgd worden.

De kwaliteit van de jobs

Groene jobs die bijdragen aan de transitie naar een duurzame economie zijn niet per definitie kwaliteitsvolle jobs. Voor een groene job gelden dezelfde criteria als voor een gewone job om de kwaliteit te bepalen. De kwaliteit van jobs wordt in Vlaanderen opgevolgd door de werkbaarheidsmonitor.¹⁷ In Europa bestaat uitgebreide reglementering met betrekking tot de bescherming van arbeidsomstandigheden. Het is vooral in ontwikkelingslanden dat er aanzienlijke problemen bestaan. Dat neemt niet weg dat een aantal onderdelen van de sectoren waar extra groene jobs zullen komen soms lagere arbeidsvoorwaarden en omstandigheden kan kennen. Voorbeelden hiervan zijn de veeleer kleinschalige bedrijven in hernieuwbare energie, in vergelijking met de fossiele energieproducenten (een sector die gekend is voor zijn goede arbeidsvoorwaarden). Een ander voorbeeld zijn de arbeidsomstandigheden in de afvalverwerkingssector die door de specifieke omstandigheden van het werk bijzondere uitdagingen kunnen stellen.

Onderstaand schema komt uit het ILO/UNEP-rapport over groene jobs en geeft een aantal (internationale) voorbeelden van het spanningsveld tussen waardige en groene jobs.¹⁸

Internationale dimensie

Bovenstaande analyse kijkt in hoofdzaak door een Belgische of Vlaamse bril. De nood aan een substantiële transitie naar een duurzame economie heeft ook internationale aspecten. In eerste instantie is het duidelijk dat de impact van de klimaatverandering vooral gevoeld wordt in de ontwikkelingslanden. Tegelijk bezitten deze landen de minste mogelijkheden om zich aan te passen. Het Westen heeft dan ook de morele verantwoordelijkheid om deze landen financieel, technologisch, ... te ondersteunen bij deze transitie.

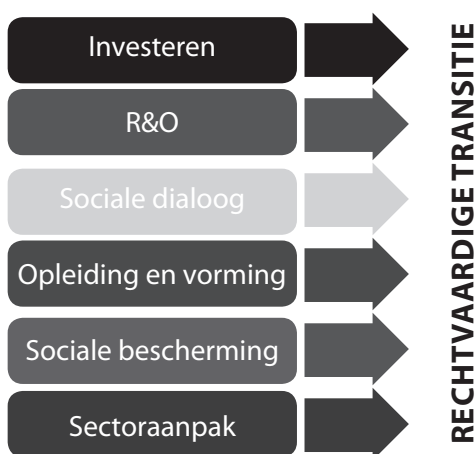
Zonder in te gaan op deze problematiek moet ook gewezen worden op het belang van carbon leakage. Strengere milieunormen kunnen de aanleiding zijn voor bedrijven om hun vervuilende productie te verplaatsen naar landen met een minder strenge milieureglementering. Er bestaat echter geen eensgezindheid over de grootteorde van dit fenomeen.¹⁹

Een rechtvaardige transitie is het antwoord op de uitdagingen

Als antwoord op de uitdagingen die hierboven geschetst werden, stelt de internationale vakbeweging de rechtvaardige transitie voor. Het IVV omschrijft het als een instrument om de overgang naar een duurzame samenleving zo *smooth* mogelijk te maken.²⁰ Het moet ervoor zorgen dat de groene economie zorgt voor waardig werk en overlevingskansen voor iedereen. Het is een kader met een pakket aan beleidsvoorstellen die

een antwoord moeten geven op de bedreigingen voor de werknemers van de ecologische transitie: onzekerheid voor tewerkstelling, risico's op ondemocratische beslissingsprocessen, risico's op lokale of regionale economische achteruitgang, ...

De rechtvaardige transitie wordt als kader naar voor geschoven door vakbonden over de hele wereld. In alle delen van de wereld wordt een eigen invulling gegeven die aansluit bij de lokale realiteit. Toch is er een aantal ingrediënten dat overal voorkomt: (1) een ambitieus investeringsplan in de koolstofarme economie, (2) onderzoek en ontwikkeling, niet alleen naar nieuwe producten en processen maar ook in sociale innovatie, (3) sociaal overleg met werknemers op alle niveaus, (4) aangepaste opleiding en vorming voor de werknemers, (5) een sterke sociale zekerheid en (6) een transitieaanpak per sector. De specifieke afbakening tussen deze thema's is niet altijd even scherp. Er zijn heel wat overlappingsen.

Een ambitieus investeringsplan in de koolstofarme economie

De transitie naar een koolstofarme en duurzame economie kan enkel via een ambitieus investeringsplan op basis van strategische keuzes en met de overheid aan het roer. Het transitiebeleid moet inzetten op speerpunten en technologieën die een antwoord geven op de maatschappelijke uitdagingen inzake vergroening én vergrijzing. De grootste prioriteit moet gaan naar maatregelen inzake energie-efficiëntie en energiebesparing, omdat deze het meest kostenefficiënt zijn en daarenboven de meeste jobs creëren. Toch gaat hier nog steeds onvoldoende beleidsaandacht naartoe. Ook inzake hernieuwbare energie is er een belangrijk potentieel. De hernieuwbare productieketen moet in zijn geheel (onderzoek, opstart, ontwikkeling, commercialisering, opslag, ...) zoveel mogelijk in ons land ontwikkeld worden om de creatie van werkgelegenheid maximaal te benutten. De oprichting van een Vlaams Energiebedrijf kan hier in de toekomst een belangrijke rol spelen indien er gezorgd wordt voor voldoende middelen en de taakstelling van het bedrijf goed gedefinieerd wordt. Een derde voorbeeld heeft betrekking op

Technische innovatieprojecten moeten sociale innovatietrajecten worden: niet alleen 'slimmer werken' maar ook 'beter werken', dus met aandacht voor autonomie, takenmix, lonen, arbeidstijden, veiligheid, gezondheid, inspraak, vorming, ...

duurzaam materialenbeleid. In een wereld met steeds schaarser wordende grondstoffen moeten we er zo efficiënt mogelijk gebruik van maken, zo weinig mogelijk verspillen en afval zoveel mogelijk gebruiken als grondstof voor nieuwe processen en producten. Dit kan onder andere via cradle-to-cradleprojecten in bedrijven zoals succesvol toegepast wordt bij Desso (tapijten) en Gyproc (gipsplaten). Er is hier ook een rol voor de sociale economie, die kansengroepen op de arbeidsmarkt kan betrekken bij de vergroening van de economie. Een goed voorbeeld is het project Resource Lab van de kringloopwinkel WEB uit Turnhout.

Onderzoek en ontwikkeling

Ontwikkelingen inzake hernieuwbare energie illustreren het belang van innovatie voor de transitie naar een koolstofarme economie. Innovatie is nodig in alle onderdelen van ons productie- en consumptieproces om de milieu-impact te verminderen. Het transitieproces is echter meer dan op technologische innovatie gebaseerde ecologische modernisering.²¹ Het gaat over structurele veranderingen waarbij ook leefgewoonten aangepast moeten worden. De agenda voor onderzoek en ontwikkeling moet daarom veel ruimer ingevuld worden. Er moet meer onderzoek gaan naar:

- maatschappelijke veranderingsprocessen die bijdragen tot verduurzaming;
- de impact op tewerkstelling van ecologische transitieprocessen. Dit is belangrijk om op veranderingen te kunnen anticiperen;
- opportuniteiten op het vlak van kennis-, technologie- en productontwikkeling die aansluiten bij de maatschappelijke uitdagingen. Het debat mag hierbij niet verengd worden tot kostencompetitiviteit, verlaging loonkost en verhoging arbeidsproductiviteit.

Sociale dialoog en consultatie van sociale partners en stakeholders

Judith Kirton-Darling, confederaal secretaris van het Europees Vakverbond, wijst op het belang van een goed uitgebouwde sociale dialoog:

*'De volledige betrokkenheid via sociaal overleg tussen werknemers, overheden en belanghebbenden is nodig om ervoor te zorgen dat iedereen begrijpt wat er op ons afkomt, welke de veranderingen zijn en dat werknemers ook een stem hebben in die verandering. Dit is fundamenteel. In sommige sectoren wordt het productieproces omgeschakeld bv. van het maken van versnellingsbakken voor auto's naar deze voor windmolens. Het gaat dan om een bestaand bedrijf, met een cao en een uitgebouwd institutioneel overlegsysteem. Aan de andere kant: vele nieuwe bedrijven in de sector van de zonne-energie, bijvoorbeeld, hebben deze traditie nog niet. Daar zijn deze rechten nog niet zo goed uitgebouwd. Om te garanderen dat ook hier kwalitatieve jobs komen, moeten de syndicale rechten ook daar gegarandeerd worden.'*²²

Het interprofessioneel akkoord van 2007-2008 biedt ook een aanknopingspunt. Toen werden maatregelen afgesproken tussen werkgevers en werknemers om innovatie in de bedrijven te stimuleren.²³ Om de ontwikkeling van een innovatiecultuur binnen de bedrijven tot stand te brengen en om de werknemers – vanuit hun bekommernissen en

ervaring – hier maximaal bij te betrekken, werd afgesproken om jaarlijks op de ondernemingsraad te spreken over innovatie in het bedrijf. Het spreekt voor zich dat het nuttig zou zijn om binnen deze dialoog ook aandacht te geven aan innovatie, gericht op de ecologische uitdagingen. Om dit effectief te realiseren, is een nieuwe impuls nodig, want tot nu toe werd deze afspraak uit het interprofessioneel akkoord nog maar heel beperkt uitgevoerd binnen de bedrijven.

Aangepaste opleiding en vorming

Werknemers en werkzoekenden hebben het recht om voldoende vorming en opleiding te volgen om mee te kunnen met de technologische en organisatorische innovaties van vandaag. Zoals ook hierboven aangegeven werd, moeten het innovatieproces en het begrip ‘innovatie’ opengetrokken worden. Technische innovatieprojecten moeten sociale innovatietrajecten worden: niet alleen ‘slimmer werken’ maar ook ‘beter werken’, dus met aandacht voor autonomie, takenmix, lonen, arbeidstijden, veiligheid, gezondheid, inspraak, vorming, ... De Vlaamse economie heeft alleen een toekomst indien ze een antwoord biedt op de ecologische uitdagingen, maar ook indien ze aantrekkelijk werk biedt voor de werknemers. Dit is meer dan pertinent in Vlaanderen met haar krimpende en vergrijzende arbeidsmarkt. Dit betekent werk maken van werkbaar werk en innovatieve arbeidsorganisatie.

De Vlaamse economie heeft alleen een toekomst indien ze een antwoord biedt op de ecologische uitdagingen, maar ook indien ze aantrekkelijk werk biedt voor de werknemers.

Sociale bescherming

Zorgen voor effectieve sociale bescherming is een van de meest cruciale factoren om de steun van werknemers te krijgen voor de ecologische transitie. Werknemers wiens job in gevaar is ten gevolge van een herstructurering moeten kunnen rekenen op een robuust systeem van sociale bescherming. Judith Kirton-Darling geeft het voorbeeld van de auto-industrie.²⁴ Net zoals in andere verwerkende industrieën heeft deze sector over heel Europa een verouderend personeelsbestand. In deze industrieën ontstaat een demografische crisis, onder andere omdat niet genoeg jongeren op de arbeidsmarkt komen met technische, ingenieurs- en wetenschappelijke vaardigheden.

Er is dus tegelijkertijd de uitdaging van de veroudering en de uitdaging die voortkomt uit het feit dat deze groep vooral een mechanische achtergrond heeft. Met de komst van de elektrische en hybride voertuigen is er nood aan vaardigheden die bij die technologieën aansluiten. Dit betekent dus een verandering op het vlak van de leeftijdssamenstelling van het werknemersbestand én de competenties die men moet hebben. Dat moet dus actief in goede banen geleid worden. Indien van oudere werknemers verwacht wordt dat ze langer moeten werken, dan is er nood aan een langetermijnagenda voor loopbanen. Mensen in de bouw kunnen niet tot hun zeventigste zware arbeid verrichten, dat is fysiek onmogelijk. Sommige veranderingen die gepaard gaan met deze transitie kunnen worden gekoppeld aan een meer actief beleid voor oudere werknemers, zodat zij ook meer kansen krijgen op de arbeidsmarkt. Te veel werknemers worden nu al vanaf hun 45 of 50 jaar als te duur en overbodig beschouwd.

Zorgen voor een goede sociale bescherming is ook belangrijk op mondiaal vlak. De Internationale Arbeidsorganisatie en ander organisaties pleiten voor de *Social*

*Protection Floor (SPF).*²⁵ De SPF is een basisset van sociale rechten, diensten en faciliteiten waar iedereen recht op heeft. Sociale bescherming is een van de vier pijlers van waardig werk, dit naast tewerkstelling, bescherming van fundamentele rechten op het werk, en sociale dialoog.

Economische transitieprogramma's per sector

Ten slotte is het aangewezen dat er transitieprogramma's per economische sector opgesteld worden. In die programma's moet een voorstelling worden gemaakt van hoe de sector zich in de toekomst zal ontwikkelen, welke uitdagingen er zich stellen en welke verschuivingen zich zullen voordoen op het vlak van werkgelegenheid en arbeid. Hieraan moet dan een actieplan worden gekoppeld met voorstellen over de nodige aanpassingen voor een verdere duurzame en toekomstgerichte ontwikkeling

Men doet alsof levende organismen zijn opgebouwd uit legoblokjes die men naar believen kan uitwisselen: de illusie dat simpele voorspelbare ingrepen van buitenaf mogelijk zijn. In werkelijkheid is de werking van een nieuw ingebracht gen voor een groot deel onvoorspelbaar.

van de sector, rekening houdend met sociale en ecologische overwegingen. Het spreekt voor zich dat zo'n plan tot stand moet komen via volwaardig sociaal overleg.

Een belangrijk instrument dat zeker potentieel heeft om bij te dragen aan de transitieaanpak per sector zijn de sectorfondsen.²⁶ Deze fondsen worden paritair beheerd door werknemers- en werkgeversorganisaties uit de betrokken sector en organiseren opleidingen voor de werknemers. Er

bestaat bij deze fondsen al ervaring in het aanbieden van milieugerelateerde opleidingen, maar dit moet nog veel verder worden uitgewerkt.

Verder bouwen aan de rechtvaardige transitie

We hebben nu een overzicht gegeven van onze definitie van de rechtvaardige transitie en het begrip geïllustreerd met concrete voorbeelden van initiatieven die het concept verder betekenis moeten geven. Het is duidelijk dat we nog maar aan het begin staan van dit proces. Het ACV, samen met vele vakbonden van over heel de wereld, is absoluut van plan om verder aan deze kar te trekken om zo een bijdrage te leveren aan een meer rechtvaardige en duurzame samenleving.

Bio

Bert De Wel is adviseur op de studiedienst van het ACV. Hij volgt voor het ACV het beleid op het gebied van energie, milieu en duurzame ontwikkeling op Vlaams, Federaal, Europees en internationaal niveau.

Noten

- 1 Peter Tom Jones en Vicky De Meyere , De transitie naar rechtvaardige duurzaamheid en de rol van het maatschappelijk middenveld in Streven, 78, Jan. 2011, pp. 41-53.
- 2 Anabella Rosemberg, Building a Just Transition The linkages between climate change and employment, International Journal of Labour Research, 2010 Vol. 2 Issue 2 .
- 3 Hans Bruyninckx, Voorwoord in Jef Peeters (red.), Een veerkrachtige samenleving, Sociaal werk en duurzame ontwikkeling, EPO, 2010.
- 4 Brian Kohler, Just Transition – A labour view of Sustainable Development, CEP Journal online, Summer, Vol. 6, No. 2.
- 5 Internationaal Vakverbond, 2de wereldcongres, Vancouver, van 21 tot 25 juni 2010.
- 6 https://www.acv-online.be/Images/krachtlijnen_tcm9-235922.pdf
- 7 Dirk Festraets, Arbeidsintensiteit van de economische groei, SVR-webpublicatie 2009/2, Studiedienst Vlaamse Regering.
- 8 Béla Galgóczi, The harsher employment effects of a necessary paradigm shift in climate policy will need active transition management, in ETUI Policy Brief, Issue 7/2010.
- 9 Valentijn Bilsen, et. al. Gevolgen van klimaatbeleid voor de Vlaamse arbeidsmarkt, IDEA Consult en ECORYS, 31 Mei 2010, in het kader van het VIONA-onderzoeksprogramma (Vlaams Interuniversitair Onderzoeksprogramma Arbeidsmarktrapportering).
- 10 De Europese Commissie is een voorstel aan het uitwerken voor opname van deze sector in de reductieverplichting van de EU (bij uitblijven van een internationale aanpak van deze sector).
- 11 Zie ook EU 2009, Employment in Europe 2009.
- 12 Vaak aangeduide met de afkorting STEM: Science, Technology, Engineering, en Mathematics.
- 13 CEDEFOP, Skills for green jobs Developing a low-carbon economy depends on improving existing skills rather than specialised green skills, Briefing Note, July 2010.
- 14 GHK, The Impacts of Climate Change on European Employment in the Medium-Term, May 2009.
- 15 Voor een definitie van groene jobs zie: http://www.groenejobs.be/nl/over-groene-jobs/wat_14.aspx
- 16 Candice Stevens, Green Jobs and women workers, Employment, Equity, Equality, Sustainlabour, September, 2009
- 17 De werkbaarheidsmonitor is een initiatief van de SERV. Om de drie jaar brengen onderzoekers van de Stichting Innovatie & Arbeid, via een peiling bij 20.000 werknemers, de kwaliteit van arbeid in Vlaanderen in kaart. Ze berekenen daarbij hoeveel van de werkenden een kwaliteitsvolle job hebben: ‘werkbaar werk’ waarvan je niet overspannen of ziek dreigt te worden, dat ruimte laat voor een normaal gezinsleven, dat voldoende uitdagend is om gemotiveerd aan de slag te blijven en kansen biedt om bij te blijven en bij te leren. Meer info op <http://www.acv-online.be/Actualiteit/Nieuws/Detail/Werkbaarheidsmonitor.asp>
- 18 UNEP/ILO/IOE/ITUC, Green Jobs: Towards Decent Work in a Sustainable, Low-Carbon World, September 2008.
- 19 http://ec.europa.eu/clima/policies/ets/leakage/index_en.htm
- 20 IVV, A Just Transition: a fair pathway to protect the climate, 2009. Brochure op <http://www.ituc-csi.org/climate-change.html?lang=en> .
- 21 Zie ook Erik Paredis, Is de tijd voor een duurzaamheidstransitie aangebroken?, Oikos (53), 2010.
- 22 Arbeid & Milieu Magazine, Interview met Judith Kirton-Darling, confederaal secretaris van het Europees Vakverbond ‘Vergroenen van de economie in onzekere tijden? Nu meer dan ooit!, A&M Magazine 2011, Nr. 3.
- 23 Centrale Raad voor het Bedrijfsleven, Sociaaleconomische Nieuwsbrief, januari 2009.
- 24 Interview met Judith Kirton-Darling, A&M Magazine 2011, Nr. 3.
- 25 <http://www.ilo.org/gimi/gess/ShowTheme.do?tid=1321>
- 26 <http://werk.be/over-werk-sociale-economie/beleid/sectoren/sectorconvenants/sectorfondsen>